

Н. П. Рябоконт,
к. е. н., доцент, доцент кафедри економіки та державного управління,
Черкаський державний технологічний університет, м. Черкаси

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ВАРТОСТІ ПРОЕКТУ: СОЦІАЛЬНИЙ ТА КОМЕРЦІЙНИЙ АСПЕКТ

N. P. Riabokon,
Assistant professor of economics and public administration
Cherkasy State Technological University

CONCEPTUAL BASES OF THE COST OF PROJECT FORMATION: SOCIAL AND COMMERCIAL ASPECTS

У статті проаналізовано різні підходи до визначення сутності поняття «вартість проекту», доведена багатоаспектність даної економічної категорії, наведені визначення вартості проектів з різних точок зору. Виділені окремі компоненти вартості проекту, які за авторським підходом вважаються найбільш суттєвими. Досліджені окремі оціночні показники, що застосовуються для оцінки вартості проекту. Визначені і особливості суспільної та комерційної ефективності проектів.

The article analyzes different approaches to defining the essence of the concept of "project cost", proved multidimensional nature of this economic category, are determining the cost of projects from different perspectives. The selected individual components of the project cost that the author's approach is considered the most significant. Researched individual appraisals used to assess the cost of the project. Discovered peculiarities of public and commercial efficiency projects.

Ключові слова: *вартість проекту, структуруючі, варіаційні, соціальні компоненти вартості проекту.*

Keywords: *project costs, structuring, variational and social components of the project cost.*

Постановка проблеми. У сучасних умовах стратегічні цілі розвитку бізнесу нерозривно пов'язані з реалізацією нових інвестиційних проектів та формуванням портфеля проектів. В умовах значного рівня мінливості та невизначеності зовнішнього середовища особливої актуальності набуває управління вартістю проектів, оскільки зростання інфляції та відсоткових ставок суттєво обмежує доступність інвестицій. Існуюча тенденція, що характеризується суттєвою обмеженістю ресурсів вимагає особливих підходів як до управління вартістю проектів так і до ефективного відбору інвестиційних проектів, особливо проектів, що потребують державного фінансування. Управління вартістю здійснюється протягом усього життєвого циклу проекту з врахуванням особливостей кожної з них. Реалізація проекту передбачає досягнення поставлених цілей, повне використання бюджету та виконання всіх запланованих робіт у строк. Вартісна оцінка - це оцінка вірогідної вартості тих ресурсів, які будуть потрібні для виконання робіт, передбачених проектом. Розуміння сутності та змісту вартості проекту визначає алгоритми та інструменти прийняття рішень щодо реалізації проектів. Саме вартісна оцінка проектів дає можливість порівнювати перспективні параметри з наміченими показниками та фактичними можливостями, ефективно розподіляти наявні ресурси, більш виважено підходити до відбору проектів особливо проектів соціальної спрямованості за державної підтримки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Практичні аспекти управління проектами розглядаються в роботах І.В. Ліпсиця, А.В. Тодосейчука, І.В. Ландіної, Д. Паккарда, П. Уайта, С.В. Валдайцева, В.Д. Шапіро, П.Н. Завліна, Л.Є. Минделі, А.К. Казанцева та інших. Але, незважаючи на велику кількість наукових досліджень, проблеми управління вартістю проекту на концептуальному рівні не досліджувалися.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є дослідження сутності поняття «вартість проекту» як економічної категорії, виділення соціальної та комерційної складових.

Виклад основного матеріалу дослідження. Процес формування вартості, її характер та вплив на економічні процеси є предметом наукових дискусій на протязі багатьох століть. В науковій літературі вартість розглядається як фундаментальне економічне явище. Так, можна відзначити теорію граничної корисності та споживчого попиту австрійської школи (Парето, Менгер, Візер, Бем-Баверк), трудову теорію вартості (Адам Сміт), теорію доданої вартості (Карл Маркс), теорію факторів виробництва (французький економіст Сей та англійський економіст Мілль), теорію ринкового ціноутворення (Альфред Маршалл) та багато інших. Численні теорії вартості з різних точок зору розкривають поняття вартості, доводять, що вартість мають не лише товари та послуги, але й окремі явища та процеси. [1]

З точки зору теорії граничної корисності, побудованої на доходному підході, вартість проекту являє собою додану вартість, що створюється в результаті реалізації проекту. З позиції теорії факторів виробництва, побудованої на витратному підході, під вартістю проекту можна розуміти акумуляцію витрат на різних стадіях реалізації проекту – передінвестиційній, інвестиційній, формування обігових коштів при переході до експлуатаційної стадії. Основний недолік даного методу полягає в тому, що при його використанні у формуванні вартості проекту не враховуються доходи, що генеруються даним проектом.

В основу вартісної оцінки в управлінні проектами покладено концепцію альтернативної вартості ресурсів (opportunity cost), яка була розроблена одним з головних представників австрійської школи Ф. Візером. Згідно даної концепції, альтернативна вартість певного ресурсу визначається цінністю, яку цей ресурс міг би мати при використанні кращим з можливих альтернативних способів. Тобто альтернативна вартість являє собою оцінку втрачених можливостей використання ресурсів за іншими напрямками. Альтернативна вартість виникає при наявності обмеженості ресурсів, що є характерним для проектного управління. Концепція альтернативної вартості є простим, проте дієвим інструментом при аналізі витрат і вигод проекту [2, с. 142].

Таким чином, вартість проекту як економічна категорія, є кількісною та якісною характеристикою проектів, яка надає можливість оцінити взаємодію матеріальних, інтелектуальних, трудових та часових ресурсів на різних стадіях реалізації проекту.

Проблеми визначення вартості проектів пов'язані, у першу чергу, з багатоаспектністю самого поняття «проект». За результатами дослідження наукових джерел виявлені наступні підходи до трактування змісту поняття проекту (рис. 1).

Рис. 1. Підходи до визначення змісту поняття проекту

Джерело: розроблено автором за [3], [4], [5].

Як форма цільового управління проект являє собою складну систему взаємообумовлених та взаємопогоджених за ресурсами, термінами та виконавцями заходів, спрямованих на досягнення конкретних цілей за пріоритетними напрямками розвитку науки і техніки. У даному аспекті вартість проекту, як об'єкт управління, можна вважати управлінським завданням економічного обґрунтування витрат та результатів проекту для досягнення сформульованих цілей.

Як складний комплекс процесів проектом вважається сукупність виконуваних у визначеній послідовності наукових, технологічних, виробничих, організаційних, фінансових і комерційних заходів. З точки зору такого підходу вартість проекту формується як сума доданої вартості всіх передбачених проектом етапів.

У Project Management Body of Knowledge (PMBOK) [6] під проектом розуміється тимчасове підприємство, призначене для створення унікальних продуктів, послуг або результатів. У рамках такого підходу вартість проекту являє собою сукупність активів та зобов'язань тимчасово створеної проектною структури.

У той же час проект – це комплект технічної, організаційно-планової і розрахунково-фінансової документації, необхідної для реалізації цілей проекту. З цієї позиції вартість проекту являє собою сукупність бюджетів та кошторисів, що визначають сукупні витрати всього проектного циклу. Бюджет – це

директивний документ, який являє собою реєстр планованих витрат і доходів з розподілом за статтями на відповідний період часу. У межах бюджету визначаються ресурсні обмеження проекту, тому при управлінні вартістю важлива його витратна складова – кошторис проекту. Кошторис проекту – документ, який містить обґрунтування та розрахунок вартості проекту на основі обсягів робіт проекту, необхідних ресурсів та цін [5, с. 89].

Таким чином, вартість проекту є комплексним поняттям, яке включає фундаментальні та оціночні компоненти. Фундаментальні компоненти характеризують структуру вартості, враховуючи елементи невизначеності, їх доцільно поділяти на структуроутворюючі, тобто відносно стабільні при плануванні складові, та варіативні складові, що важко підлягають прогнозуванню. Також до фундаментальних компонентів вартості слід віднести соціальні компоненти, які доцільно включати внаслідок суспільного характеру реалізації проектів. Так, підтримка більшості проектів соціальними верствами населення, мають першочергове значення під час прийняття рішення щодо їх реалізації, що у свою чергу акумулює додаткові витрати. Відносно стабільні, структуроутворюючі елементи, характеризують сукупність ресурсів, необхідних для реалізації проекту. При цьому можна виділити ряд елементів, прогнозування яких є досить ускладненим, зокрема, очікування ініціаторів проекту щодо його остаточних результатів. Також до важко передбачуваних складових можна віднести інфляційні очікування та такі інституціональні компоненти, як прогнозний рівень оподаткування, гнучкість інвестиційної політики, державну підтримку інноваційної активності тощо.

Оціночні компоненти доцільно поділити на розрахункові, ті, що ураховують фактор часу та ті, що ураховують невизначеність (табл. 1).

Таблиця 1.

Характеристика вартості проектів як економічної категорії

<i>Фундаментальний склад вартості</i>	<i>Компоненти оцінки вартості</i>
<p>Структуроутворюючі компоненти (відносно стабільні)</p> <ul style="list-style-type: none"> - виробничі потужності; - обладнання, транспорт; - орендні та лізингові платежі; - матеріали та комплектуючі; - вартість праці персоналу; - витрати на навчання та стажування; - витрати на маркетинг; - витрати на логістику; - накладні витрати. 	<p>Розрахункові компоненти</p> <ul style="list-style-type: none"> - потреба у ресурсах; - загальний обсяг робіт проекту; - норми витрачання окремих ресурсів; - бюджетні потреби у ресурсному забезпеченні; - кошторисна вартість проекту.
<p>Варіаційні компоненти (важко передбачувані)</p> <ul style="list-style-type: none"> - підприємницька складова; - очікування власників, інвесторів та інших учасників проекту; - інфляційна складова; - інституційна складова. 	<p>Урахування фактору часу</p> <ul style="list-style-type: none"> - дисконтування та компаундування грошових потоків; - оцінка показників ефективності проекту з урахуванням фактора часу.
<p>Соціальні компоненти</p> <ul style="list-style-type: none"> - організаційна складова; - соціальна відповідальність; - суспільна ефективність. 	<p>Ймовірнісні оцінки</p> <ul style="list-style-type: none"> - урахування ризиків проекту; - сценарне моделювання.

Джерело: розроблено автором

Цілком очевидно, що структуроутворюючі, варіаційні та соціальні компоненти вартості проекту є взаємопов'язаними та взаємозалежними. При цьому на кожному етапі формування вартості виникає необхідність у формуванні системи оціночних показників. У табл. 1 виділені такі компоненти оцінки вартості:

- розрахункові, на основі яких складаються бюджети та кошториси;
- показники урахування фактора часу, які надають можливість здійснювати оцінку ефективності проектів, враховуючи довготерміновий характер їх реалізації;
- показники ймовірнісної оцінки, які надають можливість враховувати фактори невизначеності.

На сьогодні існує безліч оціночних показників щодо визначення вартості проекту, що безпосередньо пов'язано з показниками ефективності проекту.

Так, з метою визначення потенційної привабливості проекту для можливих учасників та пошуку джерел фінансування визначається ефективність проекту в цілому, яка включає в себе суспільну (соціально-економічну) оцінку проекту та комерційну ефективність проекту (рис. 2).

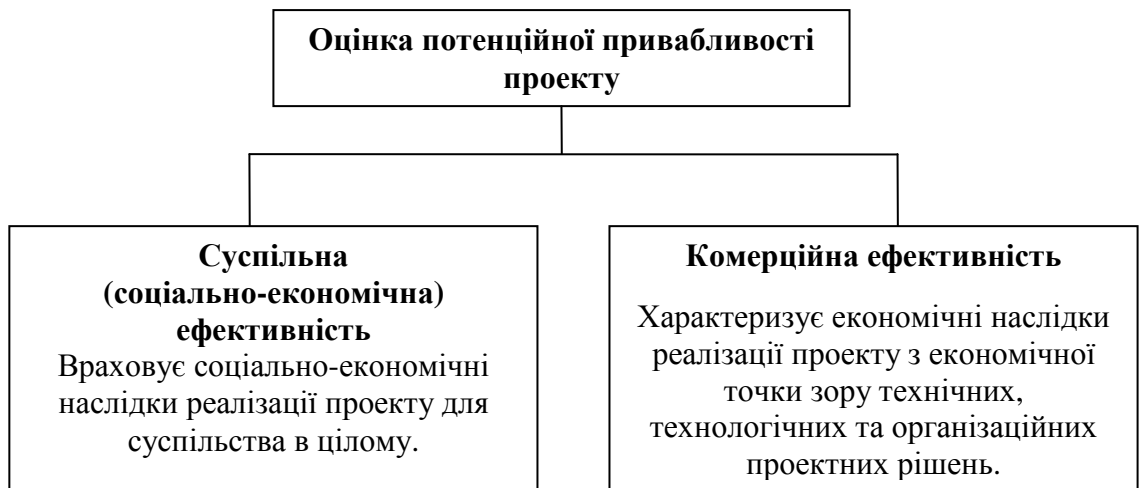

Рис. 2. Критерії оцінки потенційної привабливості проекту

Джерело: розроблено автором за [3], [7].

Особливо важливо оцінювати суспільну ефективність державних цільових проектів, враховуючи як безпосередні результати і витрати проекту, так і результати в суміжних секторах економіки, екологічні, соціальні та інші ефекти. При оцінці суспільної ефективності доцільно дотримуватися таких правил:

- 1) використовувати соціальну (суспільну) ставку дисконту;
- 2) оцінювати вироблену продукцію (роботу і послуги) та витрати ресурсів у спеціальних громадських цінах;
- 3) відображати вартісну оцінку наслідків здійснення даного проекту в інших секторах економіки, у соціальной та екологічній сферах [3, с. 410].

В науковій літературі з питань інвестиційного менеджменту визначені основні критерії оцінки проектів, які дозволяють у загальному вигляді формувати рішення про доцільність їх включення до бюджету. Це такі критерії, як термін окупності (PP, Payback Period), облікова доходність (АКК), чиста теперішня вартість або чистий теперішній ефект (NPV, Net Present Value), внутрішня доходність (ІКК), індекс рентабельності (PI, Profitability Index).

З розвитком методичної бази проектного управління деякі з названих критеріїв були поглиблені і створені модифіковані показники оцінки ефективності проектів. Так, наприклад, запропонований модифікований варіант критерію «термін окупності» - дисконтований термін окупності, - який визначається за тим же алгоритмом, але на основі дисконтованого грошового потоку від проекту.

Модифікація показника ІКК дозволила здійснити аналіз ефективності проектів та їх відбір для програм реальних інвестицій у відносних, а не абсолютних величинах. Введення в розрахунок показника термінальної вартості (TV, Terminal Value), який характеризує нарощувану вартість грошових надходжень від проекту за умов подальшого їх реінвестування за ціною інвестиційного капіталу, дисконтування TV за ставкою модифікованого ІКК (МІКК) дозволяє при порівнянні теперішніх вартостей надходжень і відтоків від проекту більш об'єктивно визначити реальну доходність проекту.

Всі критерії ефективності між собою математично взаємопов'язані і у загальному вигляді визначають прийнятність проекту.

Більшість методів оцінки ефективності проектів передбачає необхідність вибору ставки дисконтування. При зовнішньому обмеженні інвестиційних фінансових ресурсів процентні ставки альтернативних джерел можуть суттєво відрізнитися. Через підвищення ризиків виконання зобов'язань вартість інвестиційного капіталу зростає, навіть коли його структура відповідає оптимальній для даного проекту. При внутрішньому обмеженні розмірів інвестиційного капіталу інвестор намагається зберегти у довгостроковому періоді вартість інвестиційного капіталу на рівні доінвестиційної середньозваженої вартості.

Теоретично виваженим вважається підхід до вибору ставки дисконтування з точки зору альтернативної вартості. Якщо альтернативною вартістю інвестиції є вартість кредитування, дисконтування доцільно здійснювати за ставкою відсотку. При інвестуванні за рахунок власних коштів, альтернативною вартістю є ставка відсотку при наданні підприємству кредиту, від якого воно відмовилося у зв'язку з реалізацією проекту.

Проте підприємство може формувати інвестиційний капітал з різних джерел. Тоді його вартість вимірюється через середньозважену величину, що враховує і фактор ризику, і фактор часу. Причому з метою запобігання збільшенню ризиків за рахунок неоптимального співвідношення позикової і власної складової, структуру інвестиційного капіталу, як правило, зберігають на рівні оптимальної для ініціатора даного проекту.

Якщо грошові потоки від проектів корелюють з грошовими потоками від діючих активів підприємства, то при повній їх кореляції можна говорити і про рівність ризиків. За таких умов коректною ставкою дисконтування в проектних розрахунках можна прийняти середньозважену вартість капіталу підприємства.

Але в практичній діяльності планування і майбутня реалізація інвестицій можуть супроводжуватися різними параметрами невизначеності - різний характер нарощування ризиків інвестування протягом їх життєвого циклу, нестабільність відношення фінансового ринку до збільшення обсягів інвестиційного капіталу, кон'юнктурні коливання тощо. Це обумовлює необхідність розгляду варіантів використання інших значень ставок дисконтування. Природно, що при оцінці проектів використовується ставка дисконтування, яка враховує зміни умов як інвестування, так і фінансування.

З метою зменшення труднощів відбору проектів за їх здатністю компенсувати всі складові вартості інвестиційного капіталу, особливо при нестабільності їх значень протягом життєвого циклу інвестицій, Портерфільдом (1965 р.) був запропонований графічний аналіз проектів на основі їх ранжування за рівнем відносної прибутковості, незважаючи на обрані методи і обсяги фінансування в межах одного класу ризиків. Фінансові джерела при цьому мають ранжуватися за їх вартістю. Послідовна оцінка проектів одного класу, що прийняті при більш низьких ставках процента і залишаються прийнятними і при більш високих ставках, дозволяє визначити ставку дисконту, яка відбиває оптимальний метод фінансування протягом всього періоду інвестування. Всі інші проекти даного класу приймаються при позитивному значенні чистої теперішньої вартості, що розрахована з використанням саме цієї ставки.

Природно, що і цей підхід вирішує певну частину методичних проблем у виборі проектів, проте не вичерпує їх саме через вимушені припущення при здійсненні розрахунків. Наведений методичний підхід в подальшому був розвинутий при здійсненні оптимізації програм реальних інвестицій.

В літературі з проектного менеджменту поки що не наводяться однозначні рішення, які можуть чітко враховувати вплив поточних фінансових рішень на ставку дисконтування і визначати практичні правила прийняття інвестиційних рішень.

На практиці досить часто має місце відкладення реалізації не прийнятих проектів до більш сприятливих часів. Фінансові обмеження можуть мати тривалий характер. Звичайно, що це суттєво ускладнює процес бюджетування капітальних вкладень, що відображається на своєчасності термінових соціальних проектів.

Формуючи управлінські рішення на основі обраного критерію, проектний менеджер має всебічно зважити підходи до визначення вартості проекту з тим щоб уникнути помилок і втрат при реалізації проектів, ціна яких при інвестуванні є дуже великою, а наслідки – навіть катастрофічними.

Висновок. Таким чином, вартість проекту є складною економічною категорією, яка враховує багатоплановість самого поняття проекту. Як об'єкт управління, вартість проекту можна вважати управлінським завданням економічного обґрунтування витрат та результатів проекту для досягнення поставлених цілей. Вартість проекту може формуватися як сума доданої вартості всіх передбачених проектом етапів, як сукупність активів та зобов'язань тимчасово створеної проектної структури, як сукупність бюджетів та кошторисів, що визначають сукупні витрати всього проектного циклу. Виділення фундаментальних (структуроутворюючі, варіативні, соціальні) та оціночні (розрахункові, дисконтовані, ймовірнісні) компонент конкретизує поняття вартості і визначає підходи до її визначення.

Література.

1. Інвестологія: наука про інвестування : навч. посібник / за ред. д-ра екон. наук, проф. С.К. Реверчука. – К. : Атака, 2007. – 264 с.
2. Визер Ф. Теория общественного хозяйства // Австрийская школа в политической экономии. М., 1992. – С. 442-450.
3. Виленский П.Л. Оценка эффективности инвестиционных проектов. Теория и практика / П.Л. Виленский, В.Н. Лившиц, С.А. Смоляк. – М.: Дело, 2004. – 888 с.
4. Никонова И.А. Проектный анализ и проектное финансирование / И.А. Никонова. – М.: Альпина Паблишер, 2012. – 160 с.
5. Чорпи В.М. Проектный анализ: Навч. посібник. – Харків: Консул, 2003. – 228с.
6. Project Management Body of Knowledge [Электронный ресурс] // PMI org. – 2013. – Режим доступа: <http://www.pmi.org>
7. Никонова И.А. Оценка проектов в системе оценки бизнеса / И.А. Никонова // Вопросы оценки. – 2007. – №1. – С. 15-20.

References.

1. Reverchuk, S.K. (2007), "Investolohiya: the science of investing: teach. manual", Attack, Kiev, Ukraina.
2. Vyzer, F. (1992), "Theory socio economy", Moscow, Russia.
3. Vilensky, P. L. (2004) "Evaluating the effectiveness of investment projects. Theory and practice", Moscow, Russia.
4. Nikonova, I.A. (2012), "Design and analysis of project funding", Alpina Pablysher, Moscow, Russia.
5. Chorpy, V. M. (2003), "Project Analysis: Navch.posibnyk", Consul, Kharkov, Ukraina.

6. Project Management Body of Knowledge [Online], available at: <http://www.pmi.org>
7. Nikonova, I. A. (2007), "Evaluation of projects in the system Business evaluation", Moscow, Russia.

Стаття надійшла до редакції 10.11.2015 р.